

**СТУДІЇ ПРО ЛЕСІЮ УКРАЇНКУ ТА ЇЇ РОДИНУ
НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ ВОЛИНІ
(1921–1939 рр.)**

Ідеться про видання, які брали активну участь у популяризації нових досліджень. Часописи міжвоєнної – вагоме джерело інформації про рід Косачів. Журналісти, краєзнавці на сторінках видань ділилися своїми розвідками з читачем.

Ключові слова: Волинь, преса, видання, журналісти, поетеса, матеріали, дослідження.

За мінімуму демократії і політичних свобод у міжвоєнне двадцятиліття західноукраїнська журналістика все ж таки популяризувала українську літературу. Незважаючи на жорстку польську цензуру та заборони, газети, які виходили на Волині у 1921–1939 рр., знайомили читача з творами Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Богдана Лепкого, Миколи Хвильового, Юрія Косача, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Уласа Самчука, Богдана-Ігоря Антонича, Олени Теліги.

20–30 рр. ХХ ст. були трагічними і для літератури на Великій Україні. У тоталітарний період мистецтво перетворювалося в служницю політичної системи, творчий процес був підлаштований під канони соцреалізму. Справедливо зауважував Степан Кость: „Творчість багатьох письменників того часу знаходиться поза естетичними інтересами сучасного читача, поза моральними орієнтаціями сучасності, це присуд історії” [5, 79]. Саме такий вирок стосувався просоветської літератури, але національна література не опускала свій потенціал до буденного рівня. Геніальне слово Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки жило нові покоління творчої молоді. У трагічний для України міжвоєнний час слово Лесі Українки додавало народові сили та мужності у боротьбі за незалежність.

У часописах Волині 1921–1939 рр. з’являлися ювілейні та пропам’ятні статті, відгуки, огляди, спогади, наукові фейлетони, присвячені Лесі Українці та її родині. Низка публікацій побачила світ у виданнях „Культурне життя”, „Українська громада”, „Поступ”, „Наш світ”, „Шлях”, „Новий час”, „Волинське слово”, „Колосся”. Публіцистичний вінок шани роду Косачів складає чимало газетних матеріалів, які засвідчують про значні заслуги цієї родини перед українською культурою. У час поневолення, безправності, бездержавності народові потрібен був взірець. Видавці часописів міжвоєння брали на себе зобов’язання не тільки інформувати, але й формувати національну свідомість українців. Автори послуговувалися унікальним життєвим прикладом Лесі Українки. У своїх творах поетеса обурюється проти пасивності людської. „Національна проблема – бажання відновити її всебічно – приводить Лесю Українку до шукання помочі для малих сил людини”, – акцентує газета „Волинське слово” (1938 р.) [1]. Цитуючи думки поетеси, національно свідомі журналістика сподівалася розбудити в народі стремління до волі та незалежності: «Співати перед чужинцями, щоб зрозуміти потреби нашого рідного народу, але не плакати перед ними, а гордо співати про „свій край”, хоч відношення їх буде тяжко перенести» [1].

У часописі „Колосся” (1938 р.) надрукована пропам’ятна стаття про Лесю Українку, де наголошується, що культшанування поетеси стає з кожним роком могутнішим, „бо ж це поетка, яку може зрозуміти лише свідоме, горде й сильне українське покоління” [1]. Автор вважав, що український народ справді вже відчув себе нацією. Журналісти популяризували драматургію Лесі Українки, адже „у всіх її драматичних поемах пробивається бажання викликати в українців бодай іскру непокірливості своїй невольницькій долі” [1]. Проаналізувавши публіцистичні статті про письменницю, можна стверджувати, що у 20–30-ті роки ХХ ст. у Західній Україні склалася стійка, з яскраво вираженими типологічними ознаками, національна преса. Не дивно, що не тільки полякам не подобалася українська

журналістика, але й у радянський час вона зазнавала переслідувань. Та коли у міжвоєнний період преса мала консолідуючу силу, то сьогодні вона стала архівним матеріалом, робота з яким дає можливість заповнити ніші незнання про те, чим жив край.

Цікавими і продуманими виходили статті, в яких аналізувалася жертвна і різноманітна праця Лесі Українки. Автори публікацій про письменницю, аби показати читачеві її творчий потенціал, використовували весь спектр її діяльності. „Леся Українка завжди відчувала, що її хтось велить вести боротьбу з пасивністю, а повелів це їй дух нації, який дав життя й Шевченкові” [1],– акцентує часопис „Колосся” (1938). Неодноразово у пресі наголошувалося, що Леся Українка продовжила подвижницьку справу Тараса Шевченка, як-от: „Лірика Лесі Українки б’є жаром і мужністю. В ній вона віддає такі тони, які Україна чула лише за Шевченка” [6], або: „Чим були б ми нині, коли б не мали Шевченка, який збудив зі сну приспану волю? Чим були б ми, коли б не мали й Лесі Українки, що гарячим залізом своїх слів, палким покликком зламала нашу зневіру, запалила наші серця непереможним бажанням закінчити наші змагання з Москвою власною державністю” [11].

Поетеса творила серед лиха пісні, що лунали по цілій Україні, заповнюючи собою ту порожнечу, куди ще не долетіло слово Тараса Шевченка чи Івана Франка. М. Середюк у статті „Леся Українка” порожнечею називає Волинь, яку „поетка своїм вогненным словом, своїм чаром і силою поезії назавжди запліднила” [10]. Журналісти зверталася до цієї геніальної постаті з метою піднесення політичної і національної свідомості української людності. На шпальтах газет велася розповідь про поетичне слово Лесі Українки. Публіцисти міжвоєнних намагалися ретельно прочитати й проаналізувати доробок ідеолога української незалежності: „Творчість Лесі Українки – це був крик нової нації, що віднайшла в собі волю до чину, що воліє вмерти, але перед побідним ворогом не схилиться”,– вислів із тижневика „Волинське слово” [11]. Макар Лідченко у статті „Леся Українка” [6] особливо наголошує на тому, що поетеса

вела довічну боротьбу з роздоріжжям людського життя, адже вона була людиною сильної волі, а тому вийшла переможцем із боротьби за існування. У згадуваній публікації йдеться про те, що Леся Українка бачить майбутнє, сповнене духом непокори. Аналізуючи її творчість, М. Середюк відзначає, що „її словами промовляє минула й сучасна українська дійсність, що геніальна жінка української літератури виросла на лоні чарівної забагненої української природи, а організм нації, що на лоні тої природи перебуває, малярійно-затроєний” [10]. Поетеса повсякчас працювала на благо свого знедоленого народу, відчуваючи в собі силу духу, силу слова, силу освіченості.

Драматична творчість Лесі Українки – це справді титанічна хода по вершинах, де кожна поема відкривала нові обрії образів. Про стрімкість життя геніального драматурга та про її талант Микола Ільницький казав: „В драмах і поемах вона поступово відділяється від турботної сучасности і зупиняється на рішенні загальнолюдських, трагічних моментів, виникаючих на ґрунті сутічок головних елементів людської стихії” [4].

Журналісти міжвоєнної доби повідомляли громадськість про нашу славетну землячку без нахабних перекирочень, догматичних втручань. Вочевидь, буде правильним назвати матеріали часописів 20–30-х рр., які стали доступними лише через товщу років, у пострадянський час, значимою часткою правди про Лесю Українку. У цих публікаціях аналізується творчість поетеси, журналісти з особливим захопленням пишуть про геніальність волинянки. Та головне, що це новий матеріал для дослідників, у ньому також присутній дух епохи Лесі Українки.

Сторінки міжвоєнних видань повнилися спогадами очевидців про рід Косачів. Пізніше, у часи більшовицького терору, покреслені червоним олівцем матеріали були заховані від дослідників. За радянських часів нівелювалася майже вся значима українська культура. Настали роки і свідомого замовчування про родину Лесі Українки. Про берегиню славетного роду, про відому українську поетесу, прозаїка, драматурга, улюблену дитячу письменницю, науковця, етнографа, фольклориста, пере-

кладача, публіциста, редактора, видавця, педагога, громадського діяча, члена-кореспондента Ольгу Петрівну Драгоманову-Косач забули або говорили упереджено.

З огляду на це, певний інтерес становить надрукована у 20-х роках у часописі „Плуг” стаття „Косачі в Новограді-Волинському” [8]. Матеріал додає нові штрихи до портрета не лише Олени Пчілки, але й Лесі Українки. Йдеться про відвідини Олени Пчілки, її дочки Ольги та онуків Новограда-Волинського у липні 1928 року. Ольга Петрівна мала зустрічі зі студентством педтехнікуму. „Старенька бабуся почувала себе бадьоро й ходила з молоддю по вулицях Новограда-Волинського. Оповідала про те, як намагалася виховати в своїх дітях любов до України й до української мови, і як тяжко було в ті часи це зробити, бо скрізь було російське оточення, яке довелося взнати” [8]. У статті розповідається, яким чином Олена Пчілка боролася з російським впливом. Один із методів: „Природа села Жабориці, що за 40 верстов від Новограда-Волинського (масток Орловського – *О. Н.*), селянські діти, народні українські звичаї спричинилися до того, що Леся швидко забула про російський вплив і цілком пройнялась українським” [8]. Подаються також спогади Олени Пчілки про захоплення юної Лесі історією України, філологічними науками, до яких мала великі здібності. Ольга Петрівна Косач розповіла студентам про народження драми-феєрії „Лісова пісня”. Зі слів Олени Пчілки: „Леся, перебуваючи в різних місцях, далеко від свого милого Полісся, нудьгуючи, пригадувала старий дуб, кучерявого Лукаша й діда, що так чудово вмів оповідати казки. Згодом всі ці дитячі вражіння Леся чудово змалювала в своєму творі, взявши за героїв своїх давніх знайомих – діда й кучерявого онука того – Лукаша” [8]. Спогади матері Лесі Українки, надруковані у часописі „Плуг”, становлять безсумнівний інтерес для дослідників, краєзнавців, є важливим документом у системі дальшого вивчення життя та діяльності родини Косачів, зокрема її чільних представників – Олени Пчілки та її геніальної доньки-письменниці.

Навіть у часи польського панування національно свідомо громадськість мала право на власну думку, засновуючи національні видання, друкуючи твори патріотів. У радянському ж задушливому мороці панувало наукове мовчання про берегиню, творця національної культури – Ольгу Петрівну Драгоманову-Косач та про її родину. З минулих літ зринають факти, які у совітську епоху були недоступні, а для сучасної науки – важливі. У часописі „Шлях” (1938 р.) про маму Лесі Українки читаємо: „В часи, коли серед інтелігенції панували космополітичні ... ідеали, Олена Пчілка висувала на перший план гасла та справи національні” [1]. Подібних висловів ми не побачимо в жодному радянському часописі.

Журналістика підпольського двадцятиліття була інформативно багатою, широкотематичною. Публіцисти цікавилися життям та діяльністю інтелігенції. Кразнавча журналістика не мала морального права оминати яскравих особистостей Волині, навпаки, вона зобов'язана була повернути їх імена суспільству, а іменам – визнання суспільством. У 20–30 рр. обійстя родини Косачів усе більше приходило у запустіння. На тодішній час єдиним господарем його був Микола Косач.

На шпальтах волинської преси з'явився спогад про нього. Середню розповів читачам про відвідини резиденції родини найбільшої української поетеси. Журналіст зізнався, що до Колодяжна дістався велосипедом. Сам текст статті свідчить про те, що автор був захоплений зустріччю з людиною, яка мала родинні стосунки з Лесею Українкою: „Біля хати зауважую при праці вже посивілого, але ще енергійного, з лагідною усмішкою мушину в окулярах – брата Лесі Українки, Миколу Косача. Запущений, старий, ще досить гарний будинок Косачів наганяє в душу спомини минулого. М. Косач дещо оповідає про сестру Лесю. Слухаю уважно й стараюся запам'ятати кожне слово” [9]. Під час розмови з кореспондентом Микола поділився і спогадами про маму. Болісно він говорив про те, що родина невизнана суспільством. „Є сестри,– веде далі розмову Микола з журналістом,– одна в Чехії, а дві в Києві. Там у Києві при них

замешкувала до кінця життя й мама – Олена Пчілка. Жили у великій нужді і недостатках. Спочатку большевицький уряд признав мамі, як визвольній поетці, місячну державну допомогу... А вкінці, як письменницький гонорар, мама отримала в натурі маленьке худе ягня” [9]. Надто трагічно звучить остання фраза. Без сумніву, журналіст був прикро розчарований почутим.

Про своє буття Микола лише додав: „А тепер, як самі бачите, живемо та й тільки” [9]. Очима журналіста читач побачив Миколу Косача з еллінського роду (так називала його Леся – *О. Н.*). Він любив життя, поліську природу, унаслідував батьківську любов до коней, був здатний і до іноземних мов, з раннього дитинства Микола – хороший порадник, розважливий чоловік. Початок ХХ ст. приніс чимало випробувань на долю його родини. Безлад у владі совітській та тиск влади польської поступово руйнували міць зв'язків між близькими Миколи Косача. Він до останнього беріг родинне вогнище. В такому гнітючому світлі побачив М. Середнюк власника косачівського маєтку. Прикро стало кореспондентові за волинян, про це він напише в статті, але думка про те, „що власне наша Волинь дала Україні Лесю Українку” [8], пробудила у журналіста снагу до життя.

У часописі „Шлях” було надруковано спогад і посмертну згадку про Миколу Косача [7]. Про похорон розповідається, що він відбувся дуже скромно й тихо, як бажав собі цього небіжчик. Потому в періодичних виданнях ще подекуди друкувалися матеріали про Лесю Українку та її родину. Здебільшого то були пропам'ятні статті про поетесу. Наприклад: „У неділю, 9 жовтня, відбулася у Львові, в салі Народного Дому, святочна академія у честь славної пам'яті Лесі Українки, поетки України, з нагоди 25-ліття її смерті”, – повідомлялося в часописі „Новий час” (1938 р.) [1].

Справу оновлення свідомості української нації перебрали на себе нащадки Косачів. Племінник Лесі Українки Юрій, будучи ще студентом, заснував у Колодяжному читальню, яка працювала на освітньо-національній ниві. Про це повідомляла „Україн-

ська громада” ще у 1928 році. Далі про літературний талант Юрія написали журналісти часопису „Шлях” (1938 р.). У статті йдеться про те, що Товариство письменників та денників імені Івана Франка у Львові призначило першу літературну нагороду за 1937 р., 600 злотих, молодому письменникові Юрію Косачу за три збірки оповідань – „Чарівна Україна”, „Клубок Аріядни” та „Тринадцята дружина”. Відзнака була надзвичайно висока у міжвоєнний час, у період бездержавності. Саме Львів став осередком культурного світу нації, її оберегом і фортецею. Журналістський досвід 20–30-х рр. ХХ ст. переконливий, вартісний для історії української журналістики. Повідомлення, замітки, спогади зі сфери літератури містять надзвичайно цінну та об’єктивну інформацію, наповнену фактами, потрібну для дослідницького пошуку. Зокрема редакційна колегія релігійно-громадського часопису „Шлях”, пресового органу Товариства імені Митрополита Петра Могили, особливо уважно ставилася до новинок книговидавання. Характерне в цьому сенсі таке повідомлення у цьому журналі (1939 р.): «У Варшаві стараннями Українського наукового інституту вийшов друком перший том „Архіву Михайла Драгоманова”. Всебічна його діяльність, як ученого професора, громадського діяча – будителя народного духу, робила великий вплив не лише на сучасників, але й на дальші покоління наших культурних діячів» [1]. Численна в кількісному, добротна в якісному плані автора цього часопису належно відслідковувала здобутки українців на терені культури і несла до читача просвітницьку інформацію, аби пересічні громадяни знали про тих, хто є творцями художнього слова. У „Волинському слові” (1938 р.) вміщено повідомлення про 10-томне видання творів Лесі Українки. Інформація про цю надзвичайну подію мала дещо рекламний характер, адже вказувалася адреса видавництва: місто Львів, вулиця Оборони Львова, будинок № 14, та вартість 10 книжок – 35 злотих. Таким чином, журналісти та книговидавці спонукали українців до активної участі в культурному житті краю.

Проаналізувавши деякі присвячені Лесі Українці часописні матеріали міжвоєнного періоду, зауважимо, що з'являлися вони переважно напередодні дня народження або ж у роковини смерті нашої землячки. У тих публікаціях йшла мова про те, „що здвигнуть справжній пам'ятник Лесі Українці повинна передовсім Волинь, адже Леся Українка – найбільша дочка Волині” [6]. У 1991 році громадськість відзначала 120-літній ювілей поетеси. Але, як і 53 роки тому, у „Радянській Волині” надрукована інформація, що „за браком коштів стримується будівництво меморіального комплексу у Луцьку” [10]. Отже, за півстоліття ніхто не змінився: ні влада, ні українська громадськість. Та, мабуть, важливі не споруди, а продовження її справи, втілення її задумів, а мріяла вона про свідомі, горді й сильні покоління українців.

Незмінними авторами віншувальних статей про Лесю Українку були: Макар Лідченко – журнал „Наш світ”, М. Середюк (Середнюк) – часопис „Шлях”, Микола Ільницький – видання „Українська громада”. Їх підписи стоять під багатьма літературними матеріалами. Шкода, що чимало номерів газет, журналів міжвоєнного періоду втрачено, можливо, що разом з ними канули у небуття і цікаві статті про нашу талановиту землячку.

Література:

1. Грушка Є. З минулих літ // Волинь.– 1991.– 1 берез.
2. Вшануймо Лесю Українку // Радянська Волинь.– 1991.– 25 черв.– № 115.
3. Г. С. Мотиви творчості Лесі Українки // Культурне життя.– 1939.– Берез.– № 1.
4. Ільницький М. Леся Українка // Українська громада.– 1927.– Ч. 31.
5. Кость С. Літературний процес 20–30-х років: деморалізація літератури як закономірність // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. „Журналістика”.– 1992.– Вип. 17.– С. 79–85.
6. Лідченко М. Леся Українка // Наш світ.– 1935.– 15 верес.– Ч. 3.
7. Микола Косач // Шлях.– 1937.– Ч. 3.

8. Мороз Я. Косачі в Новограді-Волинському // Плуг.– 1928.– № 9.
9. Середнюк М. Година в Колодежному // Шлях.– 1937.– Ч. 3.
10. Середнюк М. Леся Українка // Шлях.– 1938.– Ч. 10.
11. Леся Українка // Волин. слово.– 1937.– № 24.

Novosad O. Editions about Lesya Ukrainka and Her Family in Volyn Newspapers (1921–1939).

The article tells about editions which took an active part in new investigations popularization. The newspapers are weighty information source about Kosach's family. A kind of Lesya Ukrainka's glory was created in newspapers: new thematic layers, which are valuable nowadays for their idea, treatment, actual filling and freshness, began to open.

Key words: Volyn, press, edition, journalists, poetess, materials, investigations.